

Література:

1. Гнатюк В. Нарис української міфології / Володимир Гнатюк. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2000. – 264 с.
2. Легкий М. Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка / Микола Легкий. – Львів, 1999. – 160 с.
3. Мартович Л. Твори / Лесь Мартович. – К. : Державне вид-во художньої літератури, 1963. – 566 с.
4. Піхманець Р. Гротескові ігри Леся Мартовича / Р. В. Піхманець // Прикарпатський вісник НТШ. Слово. – 2010. – № 2 (10). – С. 24–45.
5. Піхманець Р. Із покутської книги буття. Засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича [монографія] / Роман Піхманець. – Серія «Бібліотека «ЛітАкценту». – К. : Темпора, 2012. – 580 с.
6. Стецик Н. Спільні риси творчого методу Леся Мартовича та Осипа Шпитко / Наталія Стецик // Волинь філологічна: текст і контекст. Українська література як художній феномен: зб. наук. пр. / упоряд. В. Г. Сірук. – Луцьк: Вежа-Друк, 2015. – Вип. 19. – С. 243–251.
7. Українські замовляння / Упоряд. М. Н. Москаленко; Авт. передм. М. О. Новикова. – К. : Дніпро, 1993. – 309 с.
8. Українські народні казки / Упоряд., передм. Та адапт. текстів Л. Ф. Дунаєвської. – Київ, 1992.
9. Франко І. Місія. Чума. Казки і сатири / Іван Франко. – Львів, 1906. – С. 124–137.
10. Франко І. Як Русин товкся по тім світі / Іван Франко // Зібрання творів: у 50 т. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 16. – С. 245–255.
11. Шалак О. Душа / О. Шалак // 100 найвідоміших образів української міфології. – Київ : Книжковий дім «Орфей», 2002. – С. 127.
12. Шпитко О. Листи з пекла: Антихрист до Люципера / Осип Шпитко. – Чернівці, 1899. – 49 с.

УДК 82.09

І. М. Тимейчук,

Національний університет «Острозька академія», м. Острозь

КАТЕГОРІЯ ІНШОГО В РАКУРСІ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОЇ КРИТИКИ

У статті досліджено ключову для постколоніальних студій категорію Іншого, розглянуто праці провідних представників постколоніальної критики і виокремлено теоретичні моделі для викриття та аналізу Іншого у літературному творі.

Ключові слова: Інший, постколоніальна критика, колонізатор, колонізоване, свій – чужий, Захід – Схід (Орієнт), імперія – колонія амбівалентність, мімікрія, гібридність.

CATEGORY OF THE OTHER IN THE PERSPECTIVE OF POSTCOLONIAL CRITICISM. – Iryna Tymeychuk

The article deals with the category of the Other that represents a colony, a lower race and a primitive culture. Since the 1970-s it has become the key concept of the postcolonial discourse and of the post-colonial literature. The discourse of the Other is represented in literary works as the domination of one culture (colonizer, Empire of the West) over the other (colonized, colony, East) (according to Edward Said's theory). These interdependent units co-exist and, on the one hand, provoke further political strategies of character's colonization and, on the other hand, foment a rebellion of the Other against the oppression. According to Homi Bhabha's theory these two trends are ambivalently realized through mimicry and hybridization. Moreover, the author of the article analyses the concept of Gayatri Chakravorty Spivak who regards the Other as a colonized woman in the patriarchal society of men. With this feminist approach Spivak expands postcolonial criticism and, therefore, theoretically enriches the discourse of the Other in feminist criticism. Thus, it is summarized that these theoretical models enable the researcher of the literary work to detect the oppressed characters and to analyze the ways and levels of their oppression.

Key words: Other, postcolonial criticism, colonizer, colonized, the West – the East (Orient), empire – colony ambivalence, mimicry, hybridity.

КАТЕГОРИЯ ДРУГОГО В РАКУРСЕ ПОСТКОЛОНИАЛЬНОЙ КРИТИКИ. – И.М. Тимейчук

В статье исследована ключевая для постколонизальных студий категория Другого, рассмотрены работы ведущих представителей постколонизальной критики и выделены теоретические модели для обнаружения и анализа Другого в литературном произведении.

Ключевые слова: Другой, постколонизальная критика, колонизатор, колонизированное, свой – чужой, Запад – Восток (Ориент), империя – колония, амбивалентность, мимикрия, гибридность.

Категорія Іншого як колонізоване, маргіналізоване, культурно та расово нижче є ключовою для постколоніальних студій, які виникли як напрям сучасного літературознавства у 70-х рр. ХХ ст. Теоретики постколоніального дискурсу (Ф. Фанон, М. Фуко, Е. Саїд, П. Шаррад, Г. Бгабга, А. П. Мукгерджи, І. Ч. Співак, М. Павлишин, Т. Гундорова та ін.) не лише розглядають Іншого як одиницю в суспільстві, а й вивчають суспільство як одиницю вираження Іншості. Таким чином, постколоніальна критика охоплює різні аспекти: суспільні, філософські, етнологічні, історичні, моральні, релігійні, соціальні, економічні, гендерні.

Мета статті проаналізувати теоретичні засади постколоніальної критики, аби виокремити моделі для викриття та розгляду дискурсу Іншого у літературному творі.

Вперше явище колонізації описано у праці Ф. Фанона «Чорна шкіра, білі маски» (1952). Філософ пропонує розглянути колоніалізм, який насаджує іншим народам біла раса, як намагання впровадити власне культурне та соціальне верховенство за універсальне і нормативне для аборигенних спільнот. Колоніям навіюють, що, «відмовившись від джунглів та чорного кольору власної шкіри, вони стануть білишими» [10, с. 9]. Так сприйняття культури колонізатора призводить до примусового викорінення культури колонізованого, а отже, тягне за собою боротьбу проти колоніалізму.

Перший радикальний крок у становленні постколоніального дискурсу належить Е. Саїду. Поняття Іншого знаходить свою репрезентацію у його праці «Орієнталізм» (1978). Автор розглядає протистояння двох культур: західної і східної – через призму опозиційності. Центральними бінарними опозиціями постколоніальної критики Е. Саїда є свій – чужий (інший), Захід – Схід (Орієнт), імперія (метрополія) – колонія, центр – маргінес (провінція). Таким чином, праця Е. Саїда відкрила «шлях хвилі досліджень, які розмаскуюють – деконструють тексти (не тільки літературні) метрополітальних центрів, вказуючи на їхню заангажованість в імперських чи неоімперських інтересах» [2, с. 531].

За концепцією науковця, імперіалістичний Захід панує над колоніальним Сходом як своєю провінцією та вважає його Іншим. Основна ідея автора звучить так: усе, що відомо про Схід, сказане та продиктоване нам Заходом. В очах представників західного світу східна людина ірраціональна, розбещена, легковажна, вона «інша», тоді як європейець раціональний, добродісний, зрілий, «нормальний» [3, с. 62]. Хоча Е. Саїд і визнає, що Захід не лише усвідомлює, що Орієнт є Іншим, але й сприймає його національні та культурні кордони, проте він наголошує, що саме Захід приписує собі за заслугу привне-

сення «до східного світу можливості усвідомленого розуміння та ідентичності». Захід, зауважує Е. Саїд, судить, вивчає та описує Схід [3, с. 63]. Іншими словами, Захід колонізує східну культуру і намагається ідентифікувати, сформувати та нав'язати своє бачення ідентичності Орієнту, який утримується і репрезентується виключно в рамках підпорядкування. Фактично концепція Сходу – це міф, який створила західна людина. Орієнт, у свою чергу, ані не прийняв його, ані не сформулював власний.

Е. Саїд зауважує, що «оскільки не можна онтологічно знищити Схід, то існують засоби захопити його силою, описати, удосконалити і докорінно змінити» [5, с. 546]. З цієї позиції не менш цікавою у теорії Е. Саїда («Культура й імперіалізм», 1993) є концепція мовчання як аспект колонізації на літературно-нарративному рівні. Критик пише, що змалювання Сходу в західній літературі (Ч. Діккенс, Дж. Конрад, Р. Кіплінг, А. Камю) відбувається в рамках шаблону, коли голос європейця / колонізатора завжди домінує, тоді як підпорядкований народ не наділений власною думкою. А відтак твори західних письменників «замовчали, маргіналізували або ідеологічно репрезентували» культуру Орієнту [4, с. 116]. Таку західну традицію Е. Саїд розглядає як симптом невпевненості, як «ствердну модуляцію», що її вимагає колоніальне, географічне привласнення, аби імперська культура ствердилася у власних очах [4, с. 236]. Значимо, що Е. Саїд лише описав це явище, проте теоретично його не обгрунтував.

Відтак, аналізуючи мову персонажів літературного твору, можна визначити репресований елемент та окреслити ієрархічну структуру їхніх взаємовідносин.

Процес колонізації неминує призводить до появи мовчазних колонізованих підданих (Інших), котрим нав'язують певний спосіб існування, а також підпорядкованих індивідів, які не опираються колоніальному насадженню, адже сприймають як належне верховенство колонізатора і власну вторинність. Найбільш насаджуваними / імітованими одиницями є одяг, манера спілкування, поведінка та спосіб життя. Таке явище у процесі колонізації базується на концептуальних засадах амбівалентності, мімікрії і гібридності (за теорією Г. Бгабга у праці «Місцезнаходження культури» (1994)).

Амбівалентність розглядається як напружений двоїстий зв'язок між колонізатором і підпорядкованим, коли останній водночас сприймає та відкидає вплив імперії. Мімікрія є формою амбівалентності, «невловимою та ефективною стратегією колоніальної влади», яка застосовується, аби прищепити примітивним підпорядкованим цивілізаційну культуру і спосіб життя того, хто собі підпорядковує, оскільки цю культуру та спосіб життя він вважає кращими і «вищими» [9, с. 85].

Не можна не помітити, що явище мімікрії співвідноситься з процесом первинного ототожнення і залежності у лаканівській «стадії дзеркала». Саме Ж. Лакан в есе «Лінія та Світло» (1964) одним з перших розглядає мімікрію та зіставляє її з камуфляжем: «Це не питання гармонії з навколишнім середовищем супроти плямистого тла, це питання становлення плямистим – точнісінько як техніка камуфляжу у військовій справі» [9, с. 85]. Ж. Лакан визначає мімікрію як підпорядкування. Г. Бгабга, йому на противагу, розглядає це явище як стратегію захисту від колонізатора. Окрім того, Г. Бгабга простежує (згадану Е. Саїдом) позицію колонізатора, який перебуває у залежності від свого бажання «отримати реформованого, легко пізнаваного Іншого, як суб'єкт відмінності, майже такий самий, але все ж не зовсім» [9, с. 122]. З огляду на ці аспекти Г. Бгабга приходять до висновку, що явище мімікрії є амбівалентним і водночас може як стабілізувати, так і похитнути підвалини колоніального ладу [9, с. 87].

Теоретик постколоніалізму Б. Ашкрофт зазначає, що мімікрія здебільшого дестабілізує імперію, і коли в колоніальному дискурсі колонізованого суб'єкта заохочують наслідувати культурні звичаї, інститути та цінності колонізатора, то в результаті виникне не просто репродукція, а радше «розмита копія» колонізатора, яка стане для нього загрозою [8, с. 124-125].

Мімікрія спричиняє гібридизацію, коли в колонізованій особі, зрідка в колонізатора, формується подвійна свідомість. Гібридизована людина сприймає світ розділеним між двома культурами, з чого випливає нестійке та нечітке усвідомлення власного «Я» і відчуття замкненості чи пастки між двома культурами. Така модель поведінки притаманна, зокрема, персонажам літературних дистопій. Вона допомагає досліднику ширше розкрити психологічний портрет героя та проаналізувати його/її вчинки.

Якщо Е. Саїд звинувачує західного письменника і теоретика сходознавства у тому, що він підпорядковує Орієнт та примушує його мовчати, то індійський теоретик постколоніалізму та фемінізму Г. Ч. Співак в есе «Чи може підпорядковане промовляти?» (1988) критикує постколоніального інтелектуала за те, що він замовчує проблему залежної жінки [7, с. 540].

Г. Ч. Співак («В інших світах», 1987) зазначає, що терміни «колонізатор» і «колонізоване» можуть бути доволі еластичними й нечіткими [6, с. 20]. В її розумінні в ролі поневолювача виступає чоловік, а жінці залишається позиція підпорядкованої. Бачення критиком Іншого як колонізованої жінки опиняється на перетині двох літературно-критичних традицій: постколоніальної та феміністичної.

У рамках постколоніальної критики вважають, що Г. Ч. Співак «намагається виробити позицію, у якій яскраво проявиться абсолютно патріархальна колаборація колонізатора та колонізованого» [1, с. 25]. Г. Ч. Співак відкидає міф, що жінка повинна займати в суспільстві визначену для неї чоловіком нішу, та деконструє опозицію між приватним і публічним. Публічний сектор становлять політична, соціальна, професійна, економічна й інтелектуальна сфери, тоді як емоційна, сексуальна, релігійна та домашня сфери належать до приватного. Публічний сектор, зазначає Г. Ч. Співак, завжди вважали «важливішим і водночас більш раціональним та таємничим, і загалом більш маскуліним, ніж приватний». Теоретик підкреслює, що прихильники фемінізму змушені перевертати цю ієрархію, наполягаючи, що «сексуальність та емоції є фактично настільки важливими і загрозливими, що маскуліна сексуальна політика змушена їх пригноблювати» [6, с. 201]. Їхня позиція знає критику з боку Г. Ч. Співак, адже «оскільки тканина так званого публічного сектора зіткана з приватного», то, на її думку, «протилежна їй категорія є не просто перевернутою; вона є переміщеною». Ця деконструкція «утворює змінну межу, а не прагнення до повного перевертання» [6, с. 202], а відтак як жінка, так і чоловік більше не повинні займати чіткі позиції лише або в публічному, або в приватному секторі, і кожен може поєднувати маскуліні і фемініні характеристики.

Таким чином, в останній третині ХХ ст. категорія Іншого стає ключовою для постколоніального дискурсу і зокрема для постколоніальної літератури. Моделі підпорядкування, обгрунтовані теоретиками постколоніальної критики, лежать в основі взаємовідносин персонажів, а відтак їхнє виявлення є основним інструментом дослідника. У культурологічному аспекті дискурс виявляє себе у літературних творах як панування однієї культури (колонізатора, імперії, Заходу) над Іншою (колонізованим, колонією, Сходом) (за Е. Саїдом). У рамках співіснування цих взаємозалежних одиниць виникають політичні стратегії подальшої колонізації персонажа як Іншого та його/її бунту як Іншого/Іншої проти окупанта, які амбівалентно реалізуються шляхом мімікрії та гібридизації (Г. Бгабга). Концепція Г. Ч. Співак, яка розглядає підпорядкова-

ного Іншого як жінку в її стосунку до чоловіка, розвиває феміністичний аспект постколоніальної критики, а відтак теоретично збагачує дискурс Іншого в контексті феміністичної критики та дає можливість проаналізувати жіночих персонажів.

Література:

1. Маккей К. Передмова (до видання «В інших світах» 1988 р.) / К. Маккей. – К. : Вид. дім «Всесвіт», 2006. – С. 25–41.
2. Павлишин М. Постколоніальна теорія і критика / М. Павлишин // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів : Літопис, 1996. – С. 531–535.
3. Саїд Э. В. Ориєнталізм. Западні концепції Востока / Саїд Э. В.; [пер. с англ. А.В. Говорунова]. – СПб. : Русский Мір, 2006. – 640 с.
4. Саїд Е. Культура й імперіялізм / Е. Саїд. – К. : Критика, 2007. – 608 с.
5. Саїд Е. Ориєнталізм / Е. Саїд // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів : Літопис, 1996. – С. 544–558.
6. Співак І. Ч. В інших світах. Есеї з питань культурної політики / І. Ч. Співак. – К. : Вид. дім «Всесвіт», 2006. – 478 с.
7. Співак І. Ч. Чи може підпорядковане промовляти? / І. Ч. Співак // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів : Літопис, 1996. – С. 540–543.
8. Ashcroft B. Postcolonial studies: key concepts / Ashcroft B., Griffith G., Tiffin H. – [2nd ed.]. – Routledge : Taylor & Francis Group, 2007. – 292 p.
9. Bhabha H. The Location of Culture / Bhabha H. – London and New York : Routledge, 1994. – 408 p.
10. Fanon F. Black Skin White Masks / Fanon F. – London : Pluto Press, 2008. – 186 p.

УДК 82-1/29.111.83.-17.

С. Э. Трош,

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Київ

ГЕНДЕРНА КАРТИНА СВІТУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ПЕРІОДУ РЕСТАВРАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ С. БАТЛЕРА)

У статті представлено комплекс методів інтерпретації гендерної картини світу в поезії періоду Реставрації на прикладі сатиричної поеми С. Батлера «Гудібрас». Використано гендерний, історико-біографічний, історико-літературний, поетологічний та інтертекстуальний методи аналізу.

Ключові слова: Семюель Батлер, біографія, гендер, картина світу.

GENDER WORLDVIEW OF POETRY OF THE ENGLISH RESTORATION PERIOD (BASED ON WORKS OF S. BUTLER)

This article shows a set of methods for interpreting gender worldview of the poetry of the English Restoration period. The poetry of this period is characterized by contextual contradictions, functional opposites of types of creative thinking, different means of gender poetics, which leads to urgency of literary and cultural overview of Restoration century; the necessity for systematic study of conceptual and poetical gender characteristics in the context of composition, character, time and place, plot and genre transformations. Our research is devoted to the analysis of gender worldview of poetry in the English Restoration period. Under the gender worldview we understand gender roles, variable components of the concepts of «masculinity» and «femininity» and untypical variants of gender situations in plot, when the peripheral features are becoming central. As an example it is given S. Butler's satirical long poem «Hudibras». It is used gender, historical, biographical, literary and intertextual methods of analysis.

Key words: Samuel Butler, biography, gender and worldview.

ГЕНДЕРНАЯ КАРТИНА МИРА В АНГЛИЙСКОЙ ПОЭЗИИ ПЕРИОДА РЕСТАВРАЦИИ (НА МАТЕРИАЛЕ ТВОРЧЕСТВА С. БАТЛЕРА)

В статье представлен комплекс методов интерпретации гендерной картины мира в английской поэзии периода Реставрации на примере сатирической поэмы С. Батлера «Гудибрас». Используются гендерный, историко-биографический, историко-литературный, поетологический и интертекстуальный методы анализа.

Ключевые слова: Сэмюэль Батлер, биография, гендер, картина мира.

Вступ. Наше дослідження присвячене аналізу гендерної картини світу в англійській поезії періоду Реставрації. Під гендерною картиною світу ми розуміємо гендерні ролі, тобто появу інваріантних та варіативних компонентів понять «маскулінність» і «фемінінність», а також нетипових варіантів гендерних сюжет-ситуацій, коли периферійні ознаки стають центральними [3, с. 91–95].

Історично період Реставрації охоплює приблизно 30 років. В цей період відбувається повернення династії Стюартів та Славної Революція. Події цього буремного часу відбулися і на особливостях гендерного дискурсу творчості письменників. Поезія цієї доби характеризується контекстними суперечностями, функціонуванням протилежних типів художнього мислення, відмінними засобами гендерної поетики, що зумовлює актуальність формування уявлення про британський літературний та культурний процес кінця XVI-першої половини XVIII століття; необхідність системного вивчення концептуальних та поетикальних гендерних особливостей в контексті композиційних, персонажних, хронологічних, сюжетних, та жанрових трансформацій.

Для детального аналізу поетичного тексту ми використали методіку яка поєднує декілька методів: 1) історико-біографічний; 2) історико-літературний; 3) інтертекстуальний та 4) гендерний.

Фактичним матеріалом ми обрали найяскравіший текст англійського автора Семюеля Батлера (1612-1680) поему «Гудібрас».

Історико-біографічний контекст: С. Батлер народився в Стреншемській парафії (the parish of Strensham) Вустерського графства у 1612 році, через чотири роки після народження Джона Мільтона. Освіту отримав у граматичній школі Ворчестера, потім вступив до Кембріджу, але, за словами сучасників, «через брак грошей його так й не зачислили до жодного з коледжів». Тобто освіта Батлера, як і більшості письменників-сучасників обмежувалася лише середньою школою. В молоді роки С.Б. працював бібліотекарем в домі графині Кентської. Там йому випав шанс зустріти одного з найвідоміших інтелектуалів того часу – юриста Селдена (Selden). Згодом він стає особистим секретарем Семюеля Льюка (Samuel Luke): прибічника Кромвеля, полковника Парламентської Армії. Сер Семюель був ширим пресвітеріанцем й палким борцем з Англіканською